

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Vincui Krėvei - 130

2012-12-20

ŽURNALAS: METAI

TEMA: Lietuvių literatūra

AUTORIUS: Mahir Gamzajev

DATA: 2012-12

Vincui Krėvei - 130

Mahir Gamzajev

Žvilgsnis iš Baku

Daugiau kaip prieš šimtą metų, 1909 m. birželio 4 d., Kijevo Šv. Vladimiro imperatoriškojo universiteto absolventas Vikentij Iosifovič Mickevič, tikėdamasis gauti rusų kalbos ir literatūros mokytojo pareigas, iš tuometės Vilniaus gubernijos Merečio miesto kreipėsi į Kaukazo švietimo apygardos globėją Tiflisyje taip rašydamas: „ turiu garbės nuolankiai prašyti Jūsų Prakilnybę paskirti mane į vieną iš vidurinių mokslo įstaigų, esančių Jums patikėtoje apygardoje.“ Nepraėjus ir mėnesiui, tą pačių metų liepos 2 d., jaunas Vikentijus sulaukė iš globėjo kanceliarijos telegrafu trumpo atsakymo: „Siūlau Jums Baku realinėje mokykloje. Telegrafuokite.“ Jau kitą dieną būsimasis mokytojas telegrafuoja iš Merkinės į Tiflisį: „Sutinku. Mickevič.“ Taip būsimasis lietuvių literatūros klasikas Vincas Krėvė-Mickevičius 1909 m. rugpjūčio mėnesį atsidūrė tolimajame Azerbaidžane. Tačiau manau, kad V. Krėvė į Baku atkeliavo žymiai anksčiau, gal net prieš studijas Kijevo universitete, atkeliavo savo vidinio pasaulio keliais, savo filosofinių ieškojimų ir literatūrinių fantazijų trajektorijomis.

Gyvendamas Baku jis pajuto savo vertę ir literatūrinio talento išsiveržimą. Daugiakultūroje aplinkoje jis grįžo prie savo etninių šaknų, čia jis pradėjo rašyti lietuviškus kūrinius ir kaip tik čia jis tapo *Krėve*. Ir tokiu vardu iki šiol gyvena literatūroje ir žmonių atmintyje. Didžiausią kūrybinį pakilimą V. Krėvė išgyveno Baku. čia parašyti dideliu talentu pažymėti kūriniai iki šiol užima svarbią vietą ne tik lietuvių, bet ir pasaulinės literatūros lobyne. V. Krėvė čia surado ir savo šeimyninę laimę, įsimylėjo ir vedė gražuolę bakietę Rebeką Karak.

V. Krėvė Azerbaidžane praleido beveik vienuolika metų. Šiuo laikotarpiu jo kūrybinė veikla yra tiek turtinga, daugiašakė ir spalvinga, kad aprėpti tą visumą gana

sudėtinga. V. Krėvė turėjo susikūręs savo Azerbaidžano pasaulį, kuriame egzotiška gamta, aukšti kalnai ir nuoširdūs žmonės įkvėpdavo kūrėją mąstyti apie žvaigždėtas erdves ir žmogaus laisvę. Tokia vaizduotė žadinanti aplinka rašytojui buvo reikšmingas atspirties taškas, leidęs jo herojams veržtis į lietuvių literatūroje dar neregėtas dvasines aukštumas ir siekti ypatingų gyvenimo tikslų.

Taigi bandykime pažvelgti į tolimąjį Baku, į V. Krėvės susikurtą Azerbaidžaną.

Pirmiausia reikėtų paminėti pedagoginę rašytojo veiklą Baku realinėje mokykloje, aptarti jo ryšius su kolegomis bei plunksnos broliais ir aktyvų lietuvių rašytojo dalyvavimą šio miesto visuomeniniame kultūriniame gyvenime.

Realinės mokyklos mokiniams V. Krėvė paliko gilų išpūdį savo erudicija, demokratinėmis pažiūromis ir humanizmu. Visa tai nuoširdžiai, autentiškai paliudija savo prisiminimuose buvę rašytojo mokiniai. Daug jų ėjo savo mokytojo pėdomis – tapo rašytojais, mokytojais, kultūros veikėjais. V. Krėvė žadindavo mokinių tautinį sąmoningumą, pasakodavo jiems apie azerbaidžaniečių kalbos kilmę, apie senąją šalies kultūrą, primindavo išymiųjų tautiečių poetų ir mąstytojų – Nizami, Chagani, Nesimi, Fizuli vardus, vertindamas įnašą į pasaulinės poezijos ir filosofinės minties lobyną, aptardamas jų kūrybos įtaką Europos literatūrai.

V. Krėvė buvo gerai susipažinęs su klasikine azerbaidžaniečių literatūra, puoselėjo mokinių pagarbą rašytojų kūrybai, skatino skaityti jų kūrinius. V. Krėvės pedagoginė veikla Azerbaidžane glaudžiai jungėsi su kunkuliuojančiu visuomeniniu ir kultūriniu Baku gyvenimu, su vietine akademinė visuomene ir azerbaidžaniečių kūrybine inteligentija. Ši rašytojo veikla paliko gilius pėdsakus XX a. pradžios Azerbaidžano kultūroje, taip buvo kuriami lietuvių ir azerbaidžaniečių kultūriniai ryšiai.

Kokia buvo konkreči V. Krėvės literatūrinė veikla Azerbaidžane? V. Krėvė Baku mieste artimiausios susipažino su senąja šalies istorija, jos turtinga literatūra, savita ir unikalia kultūra, išigilino į Rytų filosofijos pasaulį, rimtai susižavėjo Rytų religinėmis koncepcijomis. Jis studijavo Kaukazo tautų folklorą ir tapo Rytų etnokultūros žinovu. Visa tai tiesiogiai atsispindėjo rašytojo kūryboje, ypač jo veikaluose Rytų motyvais. Turiu omenyje vadinamąjį „Rytų pasakų“ ciklą, kurį sudaro „Azerstano šalis“, „Daina apie arą“, „Moteris“, „Priešingos jėgos“, „Indas, kuriame karalius laiko savo geriausią vyną“, taip pat epinį kūrinį „Dangaus ir žemės sūnūs“. Visi šie kūriniai žymiai praturtino lietuvių nacionalinę literatūrą, išplėtė jos ribas. Lietuvių literatūroje atsirado nauja tematika, buvo kuriamas originalus rytietiško kolorito ir dvasios stilius.

Svarstydami V. Krėvės kūrinių paraleles ir sąsajas su azerbaidžaniečių literatūra, galėtume lietuvių rašytojo kūryboje išvelgti daug įdomių faktų, vertų rimtų literatūrinių tyrinėjimų. Žymaus azerbaidžaniečių literatūros klasiko Huseino Džavido ir V. Krėvės kūrybą sieja bendri religiniai bei filosofiniai motyvai, veikalų tematinis bendrumas ir iškeltų problemų meninio sprendimo būdas. Pavyzdžiui, labai artimi yra V. Krėvės apsakymas „Moteris“ ir H. Džavido drama „Iblis“ (t. y. demonas). Apskritai V. Krėvės rytietiškos tematikos kūriniai suteikia gerą dirvą plačioms lyginamojo pobūdžio studijoms, leidžia tyrinėti lietuvių- azerbaidžaniečių, rusų-lietuvių, lietuvių-iranėnų, taip pat lietuvių-tiurkų literatūrinius ir kultūrinius ryšius.

Rytų kultūros ir filosofijos temomis yra kūrę daugelis pasaulio klasikų – Williamas Shakespeare'as, Johannas Wolfgangas von Goethe, George'as Byronas, Adomas Mickevičius, Aleksandras Puškinas, Michailas Lermontovas, Vydūnas, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis ir kiti. Bet niekas, išskyrus V. Krėvę, taip ryžtingai neieškojo atsakymų į žmoniją jaudinusius kardinalius būties klausimus apie gyvenimą ir mirtį, laisvę ir vergiją, šlovę ir dvasinį skurdą, galią ir gundymą, pakilimą ir nuopuolį, valdžios aukštumas ir žmogaus užmarštį. Svarstydamas šiuos klausimus V. Krėvė dažnai kreipdavosi į skirtingų kultūrinių tradicijų šventuosius raštus.

Atsakymų į jaudinančius egzistencinius klausimus rašytojas ieškojo ir islamo tradicijoje, Korano tekstuose. Taip iš šių ieškojimų lietuvių literatūroje atsirado islamiška tematika. V. Krėvė yra pirmasis krikščioniškos kultūros rašytojas, į pasaulinę literatūrą atnešęs Korano suras (tai Korano dalys, religinės formulės ir moraliniai pamokymai). Tokios suros V. Krėvės kūryboje yra penkios. Kai kurias jų pacituosime originalia Korano kalba: „Bismillahir-r...hmanir-r...him“; „La ilah... ill...llah v... M...h...mm...dün r...sulüllah!“ V. Krėvė lietuviškai šias suras perteikia šitaip: „Tebūna palaimintas šventasis Alacho vardas, temini jį kiekvieno tikrai Dievą gerbiančio musulmono lūpos ryto, vidudienio ir saulėleidžio metu kaipo vardą To, kuris yra šaltinis, pradžia ir galas viso, kas buvo, yra ir dar bus pasaulyje nuo jo sutvėrimo dienos iki paskutiniosios gyvenimo valandos... Vienas yra tikrasis Dievas ir Jo pranašas Muamedas...“

Taigi V. Krėvė Azerbaidžane gyveno ir rašė daugiatautės kultūros aplinkoje. Svarbu tai, kad rašytojas buvo ne tik šios daugiakultūrės aplinkos stebėtojas, bet ir jos įkvėptas kūrėjas. Lietuvių literatūrą jis praturtino azerbaidžaniečių istorijos, tautosakos, mitologijos ir islamo temomis. Ir dar daugiau – gyvendamas šioje šalyje V. Krėvė giliau nei įprasta rašytojams apmąstė žydų ir krikščionių, budizmo ir zaraostriozmo religijų mokymus, įtraukė jų motyvus į savo veikalus.

V. Krėvės Rytų kultūrų ir religijų motyvais parašytų kūrinių koncepcija puikiai atitinka dabartinės Europos Sąjungos Rytų partnerystės politiką ir „Europos be sienų“ tendencijas. Ta pati koncepcija sėkmingai įsilieja į Lietuvos ir Azerbaidžano įvairiapusiško bendradarbiavimo strategiją. Orientalistinės tematikos V. Krėvės kūriniai skatina aktyvesnę geografiškai nutolusių kultūrų dialogą ir prisideda prie naujų bendradarbiavimo formų kūrimo, plėtoja Lietuvos kultūrinius ryšius su Azerbaidžanu ir kitomis Rytų valstybėmis. V. Krėvės įvairių religijų tematika parašyti kūriniai ir šiandien kaip gyvas tiltas įtikinamai rodo skirtingų konfesijų bei skirtingų kultūrų dialogo galimybes, taip pat būtinumą jį vystyti Vakarų ir Rytų civilizacijų kontekste, nes šiame globalėjančiame pasaulyje tarpkultūrinės komunikacijos tema yra viena iš aktualiausių.

Svarbu prisiminti ir V. Krėvės to meto mokslinę veiklą. Rašytojas domėjosi ne tik azerbaidžaniečių etnokultūra bei literatūra, bet ir rimtai gilinosi į senąją istoriją ir viso Turkestano praeitį. Monografijoje „Indoeuropiečių protėvynė“ jis, tyrinėdamas pirmųjų indoeuropiečių migraciją iš Rytų į Vakarus, rašė ir apie senąją Kaukazo Albanijos valstybę, egzistavusią dabartinio Azerbaidžano teritorijoje, apie turanų (tiurkų) etnosą, taip pat apie buvusias Turano (Turkestano) sritis – Geratą, Chorosaną ir Mazandaraną. Kai kurios mokslinės tezės, susijusios su baltų etnine istorija, kurias V. Krėvė iškelia minėtoje monografijoje Kaukazo ir Albanijos kontekste, lingvistiniu lygmeniu pratęstos

jau mūsų laikais tokių žinomų mokslininkų, kaip Sergejus Starostinas, Tamazas Gamkrelidze, Viačeslavas Ivanovas ir kitų.

V. Krėvės filosofinis ir religinis kūrinys „Azerstano šalis“ užima svarbią vietą jo kūryboje. Joje senoji Azerbaidžano istorija, religija, gamta, buitės, charakteriai, tradicijos ir tautiniai papročiai, dvasinės vertybės, tautos kova už nepriklausomybę perteikiami pasakos forma.

„Azerstano šalyje“ rašytojas gilinasi į Azerbaidžane vykusius migracijos procesus, apibūdina kai kuriuos Kaukazo tautų etninius santykius. Kūrinyje galima išvelgti ir priverstinės migracijos atvejus, tautų perkėlimus, svetimų žemių užvaldymus. Trumpiau tariant, jis išryškino šiuolaikinio Azerbaidžano gyvenimą temdančių konfliktų ir karų ištakas. Taigi V. Krėvė gilinasi į Kaukazo tautų etninių santykių istoriją, gerai žinojo šio regiono etnografinę praeitį. Rašytojas buvo gerai susipažinęs ir su kitų autorių darbais šia tematika. Šiuo požiūriu Azerbaidžanui skirtame jo kūrinys galima nesunkiai išvelgti tipologinių paralelių ir tematinių panašumų su kitais XIX a. rusų diplomatų, istorikų ir publicistų veikalais. Čia paminėtume tokius autorius, kaip Aleksandras Gribojedovas, Sergejus Glinka, Vasilijus Veličko, Nikolajus Šavrovas, I. K. Kanadejevas ir kiti.

Toliau reikėtų kalbėti apie V. Krėvės politinę veiklą Azerbaidžane. Kaip žinoma, V. Krėvė turėjo neslepiamų ambicijų tapti rimtu politiku ir tokią savo veiklą iki tam tikro laiko vertino pozityviai. Viename iš savo laiškų 1926 m. jis rašė taip: „Anksčiau mėginau užsiimti politika - ir gana sėkmingai.“ Beveik prieš penkiasdešimt metų Amerikos lietuvių laikraštyje „Dirva“, rašydamas apie V. Krėvės veiklą, literatūros kritikas ir žurnalistas Bronys Raila konstatavo: „Kažkas iš vidaus jį visada šaukė į politiką, bet nei sėkmės, nei laimės joje jis nerado.“

Rašytojo visuomeninėje-politinėje veikloje ir ideologinių pažiūrų genezėje, be jokios abejonės, reikšmingą vaidmenį taip pat suvaidino Baku. Čia, stambiame industrijos ir prekybos mieste, kurio visuomeninis ir kultūrinis gyvenimas jau tada traukė daugelį literatūros ir kultūros įžymybių, kurio istorija XX šimtmečio pradžioje pažymėta masiniais darbininkų ir jūreivių politiniais streikais, visuomeninių organizacijų ir politinių partijų veikla, mieste, kuris 1918 m. iš pradžių buvo dvidešimt šešių Baku komisarų citadelė, o vėliau - pirmosios nepriklausomo Azerbaidžano Respublikos sostinė, V. Krėvė įgijo pirmuosius savo politinės veiklos įgūdžius. Čia V. Krėvė gyveno Pirmojo pasaulinio karo metais, čia sutiko 1917 m. Vasario revoliuciją ir Spalio perversmą. 1917-1920 m. jis buvo Baku eserų partijos komiteto narys, miesto Dūmos deputatas. 1918 m. dalyvavo Baku darbininkų, kareivių ir jūreivių deputatų tarybos veikloje.

Ne viskas V. Krėvės politinėje karjeroje Baku buvo taip sėkminga, kaip teigė pats rašytojas anksčiau minėtame laiške. Ne visus jo kaip politiko žingsnius būtų galima vertinti vienareikšmiškai. Tikriausiai šiandien gal ir nevertėtų gilintis į šias peripetijas, tačiau, kuriant V. Krėvės, kaip politiko, portretą, manau, nevertėtų apsiriboti faktine medžiaga tik iš jo Kauno laikotarpio veiklos. V. Krėvės politinio portreto esminiai pagrindai susikūrė Baku laikotarpiu. Todėl Baku ir Kauno politinę veiklą reikėtų tyrinėti kaip neatskiriamas dalis. Manau, kad tai būtų įdomi ir aktuali tematika konferencijai.

Reikėtų pabrėžti ir V. Krėvės diplomatinę veiklą Baku. 1919–1920 m. rašytojas Azerbaidžane ėjo Lietuvos valstybės konsulo pareigas. Jo kaip konsulo veikla Baku turėjo didelę reikšmę nepriklausomų Lietuvos ir Azerbaidžano tarpvalstybinių santykių pradžiai ir prisidėjo prie šių dviejų valstybių nepriklausomybės įtvirtinimo *de facto* tarptautinėje arenoje bei pripažinimo Paryžiaus taikos konferencijoje.

Lietuvos konsulas Baku mieste buvo tarsi V. Krėvės kūdikis, rašytojo pastangomis sukurtas kūrinys. 1922 m. rugpjūčio 28 d. jį negailestingai sunaikino bolševikai. Tuo metu V. Krėvė iš Kauno su dideliu nerimu stebėjo dramatiškus įvykius, susijusius su Lietuvos konsulato likvidavimu. Tačiau galėjo pasiguosti tuo, kad per atstovybės veiklos laikotarpį – nuo 1919 m. kovo iki 1922 m. rugpjūčio – Lietuvos konsulas Azerbaidžane atliko didžiulį ir svarbų darbą, visų pirma susijusį su Lietuvos piliečių teisių apsauga ir jų reemigracija į Lietuvą. Dėl konsulato veiklos keli tūkstančiai žmonių, kilusių iš Lietuvos bei kitų kraštų, galėjo išsaugoti savo gyvybę, išsigelbėti nuo bolševikų represijų, sušaudymo ir kankinimų.

Apibendrinant reikėtų konstatuoti, kad 1909–1920 m. V. Krėvei Azerbaidžane buvo sudėtingi. Tačiau šiuo epochinių lūžių ir dramatiškų įvykių, politinių permainų, karų ir staigių perversmų metu V. Krėvė sugebėjo ne tik išlikti kaip žmogus ir kūrėjas, bet ir nutiesti svarbius tiltus tarp Azerbaidžano ir Lietuvos, amžiams sujungti lietuvius ir azerbaidžaniečius kultūriniais ryšiais ir dvasiniais saitais.

Didysis dzūkas, Dainavos šalies dainius ir lietuvių literatūros klasikas V. Krėvė yra taip įaugęs į Azerbaidžano žemę ir susijęs su jo kultūra, kad azerų akademinė visuomenė ir kūrybinė inteligentija rašytoją vertina, gerbia ir laiko savu visiškai taip pat, kaip rusai priima Jurgį Baltrušaitį, bulgarai – Joną Basanavičių, lietuviai – Adomą Mickevičių ir Česlovą Milošą.

Vis dėlto Vinco Krėvės turtinga ir reikšminga veikla Azerbaidžane nėra iki galo išnagrinėta. Senasis Baku ir jame likę lietuvių kūrėjo pėdsakai vis dar traukia mus, kviečia tęsti pradėtus darbus ir laukia naujų tyrinėjimų.